

mikor elődeiről kérdezik (*A legyőzött csillagszórú bárány*), akkor is, mikor költői indulásának korszakára emlékeznek (*Bajza utcai ős*) és „Politika és Szerelem” ihletéséről szól. Nem véletlenül kerül elő Ady neve talán akkor sem, mikor József Attila elhanyagolt sírjának látványa indítja Juhászt szólásra, s talán csak a *Sírni, sírni, sírni* író Ady ismerte rajta kívül a zokogásnak azt az elementáris erejét, mellyel itt *másik* példaképéhez intézett szavait zárja: „... és sírok, és sírok és sírok és csókolgatom megemészthetetlen csontjaidat”. Nem véletlenül találkozhatunk nevével akár Petőfinek az emlékéti idéző szavaiban, akár egy háborús Mednyánszky-kép „átírásának” alkalmával: „Ady Endre zokogása ül itt, a Vén fiú, de itt nem zúg, zuhad már a nóta...”

Szükségyszerűség ismerhető hát föl abban, ha tőle indítatva alkotja meg talán legtökéletesebb íróportréját is, az *Ady Endre utolsó fényképét*:

*„Fáj az istent roncsokban látni,
a kozmosz-szívűt a művén merengni...”*

Művészi tudáson kívül teljes azonosulásnak és kívülről nézve megértésnek a kettősére is szükség volt ahhoz, hogy megalkossa azt a képet, mely föltételezhetően majd Ady-szobrok ihletésébe is belejátszik. Megörökítve azt az embert, aki már harmincévesen is rokkant lábbal járónak s a halál rokonának vallotta magát, s aki mégis jelképévé tudott lenni a magát meg nem adásnak, aki a teljes összeomlás szélén, csupán hetekkel a tényleges halál előtt is még félelmetes erkölcsi tiltássá tudott magasodni — ha mással nem, a maga kegyetlenül gúnyos szavaival: „és most: jöjjetek, győztesek. Üdvözet a győzőnek:”

Nem üres konvencionális ezért elmondani: Juhász Ferenc Ady-követésének, Ady-hagyományokhoz való viszonyának tárgyalása külön tanulmányt érdemelne. Olyan munkát, mely a rokonság jegyeinek pusztán számbavételén túl az újszerű értékek elemzésére éppúgy gondot fordít, mint a hatás, illetve rokonság lehetséges problematikusságának vizsgálatára. Ennek elvégzésére azonban csak nagyobb: az életmű egészét átvilágító írás lehet valóban alkalmas.

Reméljük, ezt is meghozzák a közeli évek: élő irodalmunknak olyan jelenségei kívánnak itt tárgyalást, melyek már régóta az irodalomtörténetírás feladatkörébe tartoznak.

BATA IMRE

Juhász Ferenc létlírája

Minden nagy költészet létérdekű, ám nem minden időben kérdéses a lét. Létlíráról beszélni annyi, mint a lét kérdéses voltát beismerni. A romantikus művészet fejezte ki először a létmegrendülés kollektív élményét, a keresztény világkép alapjaiban megrendültségét. A középkor utolsó századaiban kezdődött az, ami a tizenkilencedik század filozófiájában is megfogalmazódott: maguk az evidenciák rendültek meg, a keresztény világkép pillérei. A múlt századi filozófia ismeretkritikában, ontológiai kísérletekben, értékelméleti válság konstatálásában, etikai nihilizmusban jelentette be a szellem általános krízisét, s ez máig jellemzi a polgári gondolkodást, s a művészetet is. A lét — a világkép — megrendült evidenciái a művészetnek megújulást ígértek. Ott volt a kihívás: az elveszett világkép helyett újat teremteni

legyen a művész becsvágya. S ettől kezdve beszélhetni létművészetről, létlíráról. Minthogy „minden Egész eltörött”, világkép nincs többé, tehát alkotni kell. A létet — teremteni.

Juhász létlírájáról szólva legelőbb erről a teremtő indulatról kell szólni. Költészetének romantikus fogantatása, bensőséges kapcsolata a romantikusokkal ebben a teremtő indulatban jut leginkább kifejezésre. Juhász lírája is a létmegrendülés nyomata, s ebben számos nagy költővel osztozik, akik a romantikában és azután alkotják meg életművüket, de fontosabb, hogy miben különböznek. A létmegrendülés kifejezése a modern polgári lírában ismeretkritikai attitűdöt eredményez. Kantiánus magatartásra bukkanunk lépten-nyomon, mert a megrendült lét, a világkép szét-hullása magát a kifejezést is kérdésessé teszi. Babits *A lírikus epilógjában* vallja meg, hogy a mindenséget vágyta versbe venni, de még magánál többre nem jutott. Ismeretelméleti agnoszticizmus volna ez? Inkább ismeretkritikai érzékenység. A költő létismereti általánosságban ismeretkritikai nézőpontot reprezentál, amit a lírára vonatkoztatva a költészet önvizsgálatának, önnön léte megkérdőjelezésének tekint-
hetünk. A megrendült, kérdésessé vált lét úgy jut kifejeződésre, mint a költészet megrendültsége és kérdésessége.

Juhász Ferenc viszont hisz a költészet teremtő erejében és hivatásában. Az ő episztemológiai álláspontja semmi kételyt nem tartalmaz. A létre vonatkozó gondolatai ontológiai összefüggést képeznek. Ő nem hezitál akörül, hogy a lét kategóriája, mint emberalkotta szellemi fogalom lehetséges-e, mert számára nem is kérdés, hogy mi volt előbb, az anyag-e vagy a szellem, az anyagi világmindenség-e vagy ennek emberalkotta kategóriája, a lét. Minden anyag, a szellem is anyag. ez az ő ismeretelméleti kiindulása, ezért a lét, mint szellemi kategória, mint emberalkotta fogalom nemcsak más, hanem azonos is az anyaggal. Az anyag az emberben alakult át szellemi minőséggé, az anyagi mindenség létmindenséggé, az ismeretelméleti sorrend tehát eldöntött, s ami az ismeretkritikus számára kiindulás és végeredmény: az anyag és szellem dualizmusa, azt Juhász a maga monista materialista ismeretelméleti felfogásában nem is látja problémának. Akkor is az ember alkotta a létet, amikor még rendíthetetlen a keresztény világkép, s benne a lét fogalma transzcendentális volt.

Juhász létkategóriája történelmi képződmény. Az ontológia történelmi folyamat tudatosulása. Gondolkodásában magában is története van a kategória kialakulásának. A lét előtt volt a halál. Juhász halálélménnyel áthatott lírája is az evidenciamegrendülés következménye. Többször is beszél róla, hogy az ő gyerekkori világában otthonos a halál. Mind a családi, mind a nagyobb közösség tudatában volt valamennyi halálritusnak, ami azt jelenti, hogy ebben a költői gyerekkorban a halál az élet természetes — természeti! — eseménye. A költő centrális élményévé azonban épp azért lett, mert az evidens halál problematikussá vált a kibontakozó lírai tudatban. A halálevidencia e megrendülése ugyancsak jellemző a világgöltészetre a romantika óta. Miért van halál? Mi a halál? — kérdezte a romantikus költő, kérdezte Juhász is, ám ő emlékezik arra az állapotra, amelyben a halál az élet természetes megnyilvánulása.

De a rítusok elvesztették nedves tartalmaikat, kiszáradtak, kiürültek, a halál természetességét másként kellett megmagyarázni. Nem félni a halált, ez a modern líra általános sugalma. Juhász ehhez azt teszi hozzá, hogy a halál nyilvánvalóságának beláthatósága azon múlik, hogy az élet folyamatosságában, állandó jelenlétében érzékeljük és szemléljük azt. A halál titok, teljes titok, de nem azért, mert halál, hanem épp azért, mert az élet változása. Az élet teljesség, valamennyi élet teljes teljesség, s benne van a halál is, a titok, a teljes titok. Halál nélkül az élet lenne halott, a halálnélküliség a teljes halál, halál nélkül a természet halott. Minden pillanatban meghalunk, mert folyton változunk. Változik az anyag. A halál ennek a változásnak az absztrakciója a tudatban; a halál a megismerés gyökere, az éntudat föltétele.

Élet és halál, a teljes teljesség és a teljes titok együtt a lét, amely az anyagban mondja ki magát. Mert élet és halál az anyagi mindenségben egymásnak nem ellen-

téte; minden élet halál, és minden halál élet, mert az anyagra csak a változás jellemző. Az élet a halál felismerésében alakul át létezéssé; létezni annyi, mint föllismerni a halált; föllismerni és beavatkozni, vagyis megismerni. A lét az ember öntudatos tevékenysége az anyagi mindenségben. Megismerési^o folyamat, időbeli történések sorozata. A lét az emberi történelem. A halál megismerése, *A halottak éposa* és *A tékozló ország* tanúsítja ezt, az első mozzanata annak a felismerésnek, hogy a létet kell a költőnek elmondania. Az ötvenes évek közepén lobbant föl ez a felismerés, Juhász ekkor fonódott teljes figyelemmel a létlírára. Tudni akarta a halált, a múlandóságot, a szerkezetbomlást, mert ott sejtette a titkot; a halál a teljes titok! Alámerült a halottak országában, ez az ő alvilágjárása. A létlíra, az összefoglalás föltétele a halottak országának megismerése; saját személyiségének belátása, a teljes teljesség és a teljes titok: az élet és halál együtthatása, egyben pedig a lét tartalmának sejtelme. A személyes történet, a *Történelem* című poémában, a személyen túli, közösségi történet pedig a *Halottak királyá*bant bontakozik ki. Juhász létkategóriája léttörténetként adja ki magát ezekben a művekben, amivel bizonyosságot nyerünk afelől, hogy ez a fogalom Juhásznál ontológiai és nem ismeretelméleti tartalmú kategória.

Juhász kísérlete a lét ontologikus megragadására az époszforma kialakulását eredményezi. Maga azt mondja erről a formáról, hogy az nem epika, mégha epikai mozzanatok föl is lehetők benne, hanem lírai kifejezés. El kellett mondania nyomorát, szegényét, depresszióját, e depresszió történetét, hogy egyetemestudatú, világ-egyetem-tudatú költészetet, létlírárt alkossön. Nemcsak az embert, az emberlétet, hanem a lét egyetemességét is szerette, s e tágasságban a halál nem egyszerűen az élet következetesen szükséges része, hanem az anyag változása. A mindenséget a dolgok végtelen halmazának, szövevényének érzékelté; úgy látta, hogy a lét ebben a szövevényben mondja ki magát, hogy az emberlét szükségképp az ember alkotása. Alkotása, mert csak az ember tudja a mindenségben a halált; a haláltudat a személyes lét bizonyossága, a múlandóság tudata a lét érdemének és értelmének az ára.

Mindezért a lét teremtett mindenség, a szóban teremtve létköltészet. És Juhásznak vannak olyan művei, amik ezt a létköltészetet definiálják. Ilyen a már említett *Történelem*, amely a *Halottak királyá*nak, e roppant époszpalotának az előcsarnoka. Mikor született, még csak töredékes expozíciójával jelentette magát a *Halottak királyá*. Csak a „hat angyallal tündöklő éposztöredék” létezett, az époszpalota tizenegynéhány kezdő strófája. A *Történelem* szerzője azonban tudja az egészét, mert kész az már, de a depresszió képtelenné teszi lejegyzését. A költői terv azonban oly részletes, a lírai gondolkodás módja annyira biztos, kialakult, hogy a mű már leírása előtt realitás a költő emlékezetében. Ez általában is jellemző Juhász alkotó módjára.

Közös motívumai vannak a két műnek, majd azonos a szerkezeti tagoltság bennük. Virrasztja magát a *Történelem* hőse, virraszt majd a király is az époszpalotában, tengeren hánykolódó lélekvesztőjében. Ki kell kapaszkodni a depresszióból, ez is mindkét mű akarata. Mert a költő nem született némaságra. A csöndből — a magányból — kitörni annyi, mint létet teremteni. Juhász verse létbeszéd, a kezdet szóáradása. A tünődésállapot kifejezése e beszéd első fázisa. Az expozíció, amelyben természetesen ígérkezik minden, ami a kibonyolításban alakot vesz majd, s benne van az előzmény is. A tünődés a depresszióban kezdődik. A virrasztás a „nem tudok aludni” állapotából alakul ki. A minden mindegy állapot, a közöny, a mohás kőmindenség, a dinoszauruszi, a tyrannoszauruszi dimenzió fordul át tünődésbe. Mert az ősvilági lényeket hogy is érdekelné az Árpád-ház, közte Béla, a negyedik, a halottak király? De a virrasztásban fölsejlő múlt valamennyi múlt, az ősvilági történet is ott remeg a tünődőben. Csak olyan erő képes fordítani az állapotot, amely az ősvilágot is megrendítheti. A halálpostás hozza a megrendülés okát. A holtak látványán remeg a kötekintet, s most abban először életet a kristályba dermedt szív. A haláltudat rettentő föl a közömbös anyagot, csigázza odáig, hogy kimondható legyen: „az élettől nem menekszem.”

Hajnalodik itt is, mint majd a *Halottak királyá* csónakja fölött. De még éjszaka

van, a virrasztó mereng, de tűnődése bensőségében hatalmas mozgalom hánykolódik. Mire a hajnal rózsállik, elcsitul a benső hánykolódása, s megszületik a döntés:

*Újra kell szülni a szavakat,
a csönd-árnyékú szavakat, a halál-árnyékú szavakat,
az emberiség-szavakat, a világ-gyönyör szavakat,
a lehetetlen-szavakat, elmondhatatlan-szavakat,
a mindenség-embrió szavakat, halálvirág-szavakat!*

A fegyvereket adjuk el ócskavasnak!

Medve-isten mondj egy jó szót a csuvasnak.

Igen, a szavak! Mert miből lehet költészetet csinálni? — kérdezi Juhász, s habozás nélkül vágja rá: Szavakból! A szó a költészet alapegysége. S ez állítás mögött egész gondolkodásmód, összetett gondolatmenetek láncá rejtőzködik. A létlíra nyelvfilozófiája.

A lét — mondja Juhász — dologi formákban jelentkezik. A dologi formák ideája vagy tartama lényegében maga is dologi forma: a nyelv. A nyelv egyenértékű a dologi valósággal, maga is dologi valóság. A lét és a nyelv egybevág, a lét és a nyelv egyaránt az ember jellemzője, az ember történeti kifejlődésének folyamata. Az általunk ismert világmindenség minden lénye, alakzata, állapota dologi formák halma, egyedülsege, erője. Az emberi agyvelő munkájával és szervezete szerkezeteivel értelmessé tette az ember számára a világot vagy a valóságot. Lét nincsen önmagában, az anyag megjelenési formája, az anyag embernek való, ember által alkotott tagoltsága. A lét az ember alakító tevékenységének a műve az anyagban, s éppígy a nyelv elemei, a szavak is dologi formák, amik a dolog ideájának, tartamának, az anyagban a létszerűnek dologi alakot kölcsönöznek. A dolog létszerűségében már alak, forma, egyedülsege, erő, s a szó, mint dolog valamennyit magába tudja szívni. A nyelv eszerint a lét lenyomata, megkettőzése. A lét az emberi világmindenség elemi sokasága, a nyelv pedig ezen elemi sokaság folytatódása a szavakban.

Érdemes itt megjegyezni, hogy az ismeretkritikai hangoltságú lírával párhuzamos ismeretkritikai alapon álló nyelvfilozófia a nyelvet olyan véges elemű sokaságnak veszi, amelynek szerkezeti tagoltsága végtelenül variábilissá teszi a közlést. A strukturális és nyelvet inkább szerveződésekben, szerkezeti tagolásában látja; Juhász léontológiája a nyelvet, mint a romantikusok, ismét természeti képződményként vizsgálja, s nem annyira szerkezeti mivoltában, mint inkább természeti létében, szavainak sokaságában szemléli.

Másik gondolatmenetében Juhász a haza és költő kapcsolatáról elmélkedik. Itt azt mondja, hogy a haza: a Szó. Mert a szavakban megvalósult teremtés a megvalósult lét. Mert nemcsak a haza, a természet is attól van, hogy megnevezzük. Mert szó nélkül a lét egyre kuszább és értelmetlenebb. Nem a dolgok sugározzák ugyanis a szavakat, a megnevezéseket, hanem fordítva, a szavak, a megnevezések teremtik a dolgokat, amik a számunkra való mindenséget jelentik, tehát közvetlenül létszerűek. Ember nélkül a szó nélküli természet, a beszélni nem tudó természet Örökös Ragyogó Homály. Viszont a szavak megidézik a létet; a lét az ember szavaival, a nyelv szavaival lesz az Ige megtestesülése. A szavakat természetesen a dolgok akarták. De szava csak az embernek van, merthogy az ő öntudatos beavatkozása által lett az anyagi mindenségből létállapot-folyamat. Lét és Akarat az emberi jelenség kitüntetett megnyilvánulása, s mindkettő a szavakban, a nyelvben manifesztált. Az ember valamennyi kezdeménye — nyelvre fordítható! A szót ilyképp semmi nem pótolhatja. Az ember ha marad, a szó is megmarad, vagyis megmarad a nyelv. Hogy a nyelvek szavai különböznek? Hogy ugyanarra a dologra annyi szó kerül, ahány a nyelv? Ez a nyelv ősiségének, a lét beláthatatlan múltjának az igazolása. Az időben a dolgok változnak, a nyelv elemei, a szavak is változnak. A szó generálisan és eredendően emberi jellemző, s a költő dolga épp ennek a szónak a tudatosítása. A szó a legtöbb, amit megvalósított a mindenség teremtő akarata; a

legtöbb a szavak virágzó életfája. S ebből már könnyen meg lehet érteni Juhász egy másik nagy versét, *A virágok hatalmát*, amelyben felsoroltatik a rengeteg virág-név, a magyar flóra szinte valamennyi virága.

Ahol a szavak a megnevezésben tündöklenek, ott a nyelv eredeti, természeti energiája nyilvánul meg. A szó Juhász költői gondolkodásában ebben a kizárólagos helyzetben van, arra való, hogy a dolgokat megnevezve fölépítsük a mindenséget. A szónak visszaadni (vagy visszakívánni) ezt a pozícióját, visszaadni neki a megnevezésért, hinni a szóban mint világtéremtő erőben, mindez azt teszi, hogy Juhász számára a lét kezdeti állapotot jelent. Többször is úgy definiálja ő a jelent, énjét, mint múltat és jövőt. Múltjában a kezdetet idézi föl, mert a jelen e kezdettel analóg, így a jövő. Soha még múlt nem mutatta annyira a jelent valami kezdetének, jövővel terhesnek, mint Juhász világerzékelésében.

Erre vall — hogy visszatérjünk a *Történelem*hez — az is, ahogy a verset váratlanul megfordítja. Az „Óriás Kőfa-ősvilág”-ot, az öntudatlan — még léttelen — állapotot átjuttatja a társadalom egy meghatározott idejébe:

*Apám kőműves volt,
Ő volt a hajnal, a nappal, az alkony és az éj.
Mellkasában elrothadt Magyarország.*

*Engem az ország már apámban meglopott.
Már nagyapámban, már őseimben.*

És ez a hontalan egyszerre megpillantja hazáját. S a haza a földgolyó: az emberi ség hazája: A Föld az „Emberiség suhanó csillag-temetője”.

Ez is Juhász létlírájának ontologikus jellegét fejezi ki. Az emberiségben gondolkodás, s ami ugyanaz, az emberiség földgolyóhoz ragasztottsága. Az ember „Földgolyóra ítélten él a világegyetemben”. Természettudományi tapasztalatok bizonyítják, s a költő kijelenti: Maga is hajlik erre a felfogásra. Ezzel a mítologikus eredetű Végzet-érzésnek új értelmet, új távlatot ad. Halandóságunk: az anyag változásának kiszolgáltatottságunk, emberiségmagányunk: földreitélttségünk nyilvánvalóvá teszi a lét, a létezés értelmét. Amit a világmindenségből halálunk és végzetünk tudatában magunkévá tettünk és még tehetünk, örömet, szépséget, harmóniát teremthetünk vele az anyagban; mert benne vagyunk az anyagi világmindenségben. Ezzel a lét elvesztette transzcendentális jellegét, de megnyerte értelmét. A rengeteg múlt végül fölhalmozza a jövőt. A jelen határon van, s e határ a felismerés, hogy az emberiség Végzete maga is anyagi realitás, földhöz ragasztottságunk, emberiségmagányunk a létet, ezt az ember által teremtett összefüggést az anyagi világmindenség egy meghatározott alakjává teszi, s ilyen minőségében annak anyagi képződménye, sajátos alakulata. Része is, de foglalata is.

Átváltozás tanúi vagyunk Juhász létlírájában, s e létlírárt kialakító költői gondolkodásban. A múlt: a széttört, elveszett világkép a földet tette a világmindenségi közepére. A keresztény világkép ptolemaiosi szerkezet volt. Juhász visszaserzi a föld jogát a középhez a kopernikuszi szerkezet viszonyossága közepette. Lehet a földgolyó porszem a mindenségben, mint ahogy az, de a földgolyóra ragasztott emberi lénynek tudata van, s benne megisméltődhetik az anyagi mindenség, s az így támadt képzetkomplexus távlata a földgolyót rögzíti középre. Az ember léttudata e földhözragasztottság, evilágiság jogán a mindenség földparányát avval tüntetheti ki, hogy a tudat egyetlen otthonának minősíti. Amit az ember gondol, azt ezen — csak ezen — a parányon gondolhatja. Ha pedig az ember gondolata teremt, mint ahogy a létet valóban teremt, akkor létezik egy teremtett világmindenség, amelynek központja a világmindenség földgolyóparánya.

Juhász létfogalmát a *Halottak királya* a *Történelem*be foglaltaknál sokkal részletesebben dolgozza ki. Éposz ez is, nem epika; még annyi epikai mozzanatot sem tartalmaz, mint *A tékozló ország*, holott ezt a saját arányviszonyaival meghaladja. IV. Béla sorsa, a tatárjárás még témájának is alig mondható a *Halottak királyának*,

nemhogy anyagi forrása volna. — Virraszt a király Trau vára alatt lélekvesztőjén, a part közelében. Várja a hajnalt, hogy szemügyre vehesse a partot. Előtte a parti homály, mögötte a menekültek hajója, a Maradék Nép. Van ideje a várakozásban átgondolni múltat és jövőt. Tűnődése mélye olyan, mint a hánykolódó tenger. Hívja a vízmély, késztené az öngyilkosságra, mint a depresszió a költőt. De mire kivirrad, eldőlt a király sorsa. Választott. Az életet választotta. Ennyi az éposz anyaga, amelyből kivirágzik, kilombosodik a virrasztó hatalmas tagoltságú látomása.

Hat angyal áll a kristályfa alatt. A kristályfa a merengő szíve. Kopár-szív-növény, mindenségárnyú remegés. Isten szívéig nőtt és abban gyökerezett. Hat angyal áll alatta, öt a halálé, egy — a hatodik kicsi — az életé, a reményé. Az öt halálangyal, kürtjét zengeti, a kis hatodik hegedűjét húzza. A halálangyalok kürtjei, akár a végítélet harsonái, de Juhász mitológiájában nincsen végítélet. A kürtök az életangyal hegedűmuzsikáját kísérik.

Vakok az angyalok és sírnak. A virrasztó a hajnalra vár, és látni szeretne. Látni a partot, de csak az angyalokat látja. Az éjszakában nem látszik a part, de hunyt szemmel, sötétben is látni lehet a bensőt, az angyalokat a kristályfa alatt. Belső kép, misztikus látomás. Az angyalok szárnyai lebegnek, s mintha egy könyv lapjai, tele vannak írva, de képtelen a virrasztó kibetűzni a szavakat. Pedig e könyv szövege a mindenség titkait őrizi. A látni tudó már csupa szem. A kétségbeesés látni akarás. Érzékelhetők a belső látomás térviszonyai is. Változó ez a tér, hol óriási kiterjedés, hol pedig oly kicsiny, hogy elfér egyetlen szívben. Lélegzik ez a tér: kiterjed és összehúzódik. Ritmusa szívdobogás.

Tűnődik, mereng a király; tűnődése tengerén hol a renyhe Ős-semmi-minden hullámoz, hol a Virágzó Megmaradás akarata sűrűdik. A halál és a remény váltakozik ebben kiterjedésben-összehúzódásban. Aki volt virágos Tavasz-Koponya lán-goló Zöld beteljesülés, a Föld irtalmatlan Dacos Diadala, a Termő Tiszta Föld és a Mindenség Teremtő Akarata, lett Halál-kő Kristályszikla, Bánat. A robajló piros szív — a Forradalom! — lett kristálykoporsó, jégszikla. Mi vétke van, hogy így fordult sorsa? Az élet csillaga volt, a halál csillaga lett. A szegénység küldötte, a forradalom szerelmese, íme: mélyen a depresszióban. Vagyis a király ott, a virrasztásban maga a költő — reprezentatív és személyes sorsa szerint. A költő azonosság-tudata! IV. Béla, Petőfi, Ady személyisége, sorsmodellje kiváltja Juhászból a „mint-ha-én” élményt, a lét folytonosságának felismerését. Az ötvenes évek végén hossza-san tartó depresszióban átéli IV. Béla sorsfordulatát, azt érzi, neki is meg kellett volna halnia, mint Petőfinek, s az is bevallott, hogy a *Halottak királyát* végül az váltotta ki (s a mű a költőt a depresszióból kiszakította), hogy Ady életidejét is túlélte.

Lehet-e, lesz-e ennyi halálból élet? — ez a merengő király első reményt jelző kérdése. Angyalait kéri, ne sírjanak, de azt is tőlük, hogy el ne hagyják őt. Később kitetszik, hogy a tűnődő azt is tudja, az Angyalok, ezek a Túlvilág-Madarak való-jában szíve rettegésének képzetei. Mitologikus alakok, de olyan életrealitások plasztikus alakjai, formái, amik a létösszefüggést képezik a tűnődő bensőjében. Hogy vannak, az mégis az élet, a remény bizonyosága. Ebben a helyzetben, a reménytelen-ségben, ők az utolsó remény szimbólumai. A tudat végső följajzottsága ez: az öt halálangyal és a legkisebb hatodik, az élet reménye, együtt a lét manifesztációja. A reménytelenségben a lét a reménye a királynak. A halál mindenütt, s ebben a rengeteg halálban ismeri föl az ember az élet szükségét, magányában a létet.

Mitikus formájából — lárvájából a pillangó — már-már kiküzdí magát a me-rengő. Az első jel a felismerésben: „Elhagyott az Isten!” A király mondja, de lét-általánosságot mond! „És nem törődik velem sem az Isten, mert úgy döntött, hogy... elhagy önmagammá.” E textus olyan, hogy a legkevésbé a keresztény király ajkáról természetes, mondhatni, anakronizmus a tizenharmadik századra vonatkoztatva. A huszadik századi költő beszélhet így, aki tudja a megüresült eget. Az éposz e fázisában az Isten már az anyagi világmindenséggel azonos, mint hermafrodita óriás, mint kezdet jelölő ősnemzés-állapot mutatja magát a látomásban.

Hívja, vonná magához a merengő királyt, aki „forró csillagpont-halmaz laza szervei közt magányosan” ül lélekvesztőjén. Nincs többé gondviselő Isten! Mint a romantika természetlátásában, anyagba rejtőzött. De a király szívében feledte a titkát; a hat angyal szárnyain ott az írás, a merengő megdermedt szívében ott a Teremtés terve. Vak az Isten az anyaggal azonosultságban, nem láthat magára, s vakok az angyalok is. Vak az Anyaggá változott Isten,

Mert nem tudja a Halált, a Jajt, a Kegyelmet, a Tékozlást, a Könnyet és nem tudja, hogy voltam Tavasz-Hajnal, s lettem kopár Jég-Este és nem tudja, hogy izzástalan magánya legmélyebb fehér gödrébe esve, mint sírból kiáltok szótlánul és ajtalanul és őt hívom és őt várom, a Szörnyet.

A szörnyet még nem, de Isten Szörnyetegét ismerjük a magyar líra történetében. Ady-képzet szikrázik át Juhász látomásába, a dacos hit, az öntudat. A lét öntudatosulása az időben: *(voltam és vagyok!) és a határhelyzetben (a sírből kiáltok!)*

Átváltozott az Isten, hermafrodita anyagi mindenségként hívja magához, ölelné magába a virrasztót, aki azonban mégse hajlik e roppant egyesülésben részesülni. Mert az időt ismerő és a sírből kiáltozó számára még mindig ígérkezik a Titok. Az Isten meghalt, anyaggá változott, de semmi nem nyilvánvaló a halál nyüzsgésébe zárt titokból. Mert a költő emlékszik arra is, hogy valamit akart vele az Isten. A maga által alkotott Istenben több volt, mint ebben az anyagi nyüzsgésben. Mi van az angyalok szárnyára írt szövegben? Mit rejt a halál még mindig, ami megfejtethetetlen? „Tudni a halálba bújok”... határozza el újra, mert az az üzenet, az Istené, most is a halálban rejtőzik. Isten halála sem oldotta meg a lét titkát. A halállal együtt lenni, a halottak országában időzni annyi, mint a titok közelében lenni. E közelségtől reméli az angyalok zenéjét szóra fordítani, így jutni el, ha másként nem lehet, „a Termékeny Tiszta Szóig”. A Gyász és Remény hat angyalát, e sírókat és vakokat mégis az Isten feledte az ő szívében; őket hordozva Isten szívéig kiálthat.

„Mert nincs is aki van és van aki Nincs.” Ha nincsen is az Isten, de ott a vad hiánya. A vak angyalok nem láthatják, hogy a mindenségből kimaradt a Halhatatlan Valóság, hiányzik belőle az Isten, s ezt a hiányt még mindig betölteni kívánná az ember, az egyetlen látó a világmindenségben, akit a Földgolyóhoz ragasztott a sorsa, s „anyaga-titkával-lehetetlen” szívében a hat vak, mert vak az őt érzék és vak a remény, csak az ember lát, s akar egyedül csak Látó lenni. Avval a hittel áthatva akarja ezt, hogy a kezdet előtt láttak az angyalok is, és látott, míg semmi nem volt, látott az Isten is. A látás tehát az ember megkülönböztetője, a látás az anyagba kötött ember sajátsága.

Mert látni csak halandót érdemes, mert látni nincs miért, ami halhatatlan, mert létre csak halandó érdemes, ami törekeny, foszló és halálra-képes, ami halált hoz formáiban, jelenéseiben, ami halált ad tömény megvalósulás-lényegéhez, mert látni csak a halandót szabad, a dolgok csöndkristály-lényegét szeretve abban. Mert létre csak az érdemes, aki halandó, aki halálát hozza szerelmében, mert a halandóság az egyetlen remény, amely kiold az elmúlásból minket, mert a halál az egyetlen jövő, amely meghozza mindig-kivirágzó anyag-hitünket, mert a halállal vagyunk boldogok, formát kötve a halandóság nehéz tenyészetében.

Mert ami van, mind csak azért van, mert halállal-oltott boldog halandó, az Akarat minden anyag-formája, jelensége, megvalósulása, lángja, láza, az Akarat minden anyag-ruhája, minden lehetetlen, vad tiszta próbálkozása, az Akarat minden föltornyosulása, csipkedése, minden csira, pete, minden ondó. Mert ki a halált nem tudja: az örök halott, az néma Kezdetből-Pusztulás, Az a Kezdet-Halál, s akiben nincs halál, az nem lehet, mert nincs virága, mert nincs benne indulat és nincs teljesülés és nincs hatalma, vérzése, magánya és nincs irgalma, reménye, rettegése, mert a Halhatatlan a Nincs, semmi más!

Újra és újra fölzúdulnak a halálképzetes látomások, míg tart és nagyon lassan tűnik az éjszaka. Az alig-derengésben a szemek befelé néznek, a hat angyalon függenek, az időtlenség alakzatain, a rémület és rettenet képzeletében látományon. A tűnődő bensője terében nincs idő. Ől időtlenül, mint valaha az elképzelt Isten ült a trónján, mint ülhetne a vízmélyi trónon maga is, ha vállalná a halottak királyságát. Ől magányosan, egyes-egyedül, és semmi nincs, csak ő, a csónak és a tenger. Mert nincsenek az angyalok sem! Mert az angyalok rémületének és rettegésének szimbólumai; mert ő akarta, csakis ő, az őt halált is, az egyetlen reményt is, a sötét víz és a derengő part visszfényléseit. Mert választani akar; azt is csak ő akarja! És a Partot választja! Még akkor is azt, ha magánya lélekvesztőjéből kilépve a főenyre, az Áldott Földre, nem várja ott semmi, csak Köd-álmok, Köd-seregek, Köd-hitek, Köd-újrakezdek. Mert a Part akkor is a Boldogság Szigete, ha csak a Boldog Vadakat találja rajta. Mert a Föld az ő Feltámadása. Nem tudja bár a Jövőt, mégis azt választja. De a vízmély vonzása nem szűnik, a hajnali derengésben ködös a part, és mégis, mégis. Már csak a szemek akarják, már csak a Látás köti a parthoz.

Mert nem halnak meg az én szemeim, mert a szemeim holtukban is néznek, mert ragyognak, lángolnak, lobognak, mint a most-születő égitestek, mert vad tüzükkel, nehéz arany-ködükkkel halálom után is rád figyelnek Szent Létezés, Szent Lét-Virágzás, Szent Anyag-Mámor, Szent Élet-Ítélet!

Látni akar a virrasztó, mert ő a Látás Őskirálya, s nem enged a vízmély vonzásának; nem, ő sose lesz a Halottak Királya. E látás azonban nem egyetlen érzékszerv funkciója. Roppant koncentráció, a létező csupaszem, egész lényével lát, mert látni akar. Látni akarja az „Ösgömb-Minden közepén” a Könyvet, a Rejtelmet. E könyv ott lobogott a kristály-angyal-szárnyakban már az expozícióban, a Titok van abba a könyvbe beleírva, a Mindenség-Teremtés valamennyi titka. Az anyagba rejtetten, mint a gének. A Lét elválaszthatatlan, belső mozzanata, a létezés akarása. Lét, a Létezés Akarata és a Látás, ezen a három pilléren ível a létlíra, Juhász létlírája.

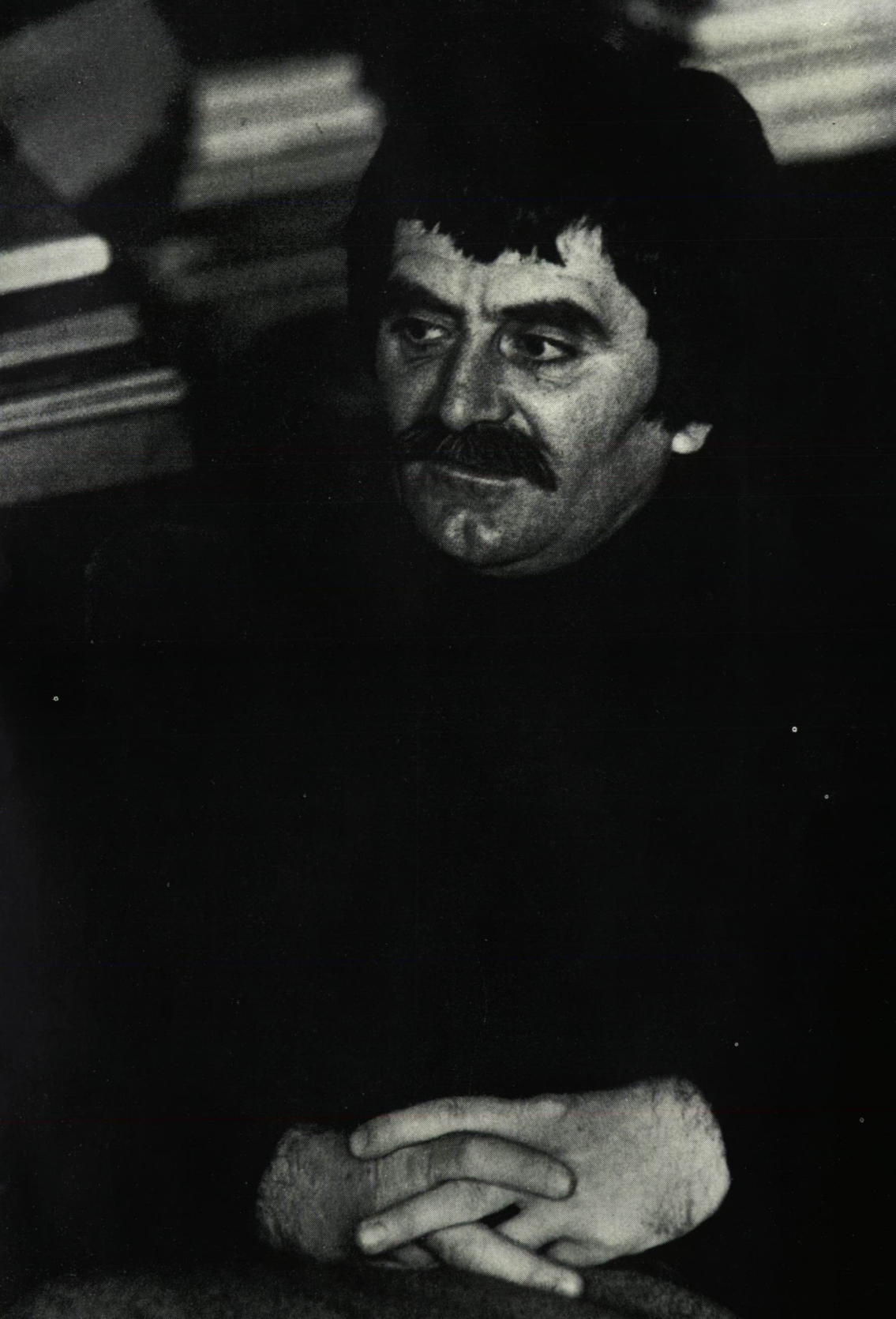
Koncentrált látása kényszere a Létezés Akarata, s a Látás intenzitása következése a Minden együttlátása. A múlt és a jövő egybelátása. „Én a múlt voltam és a jövő vagyok.” Valamennyi halott, a múlt egyben az ő jövője: halottak országa. Mégse lesz a halottak királya! Mert a létezésben minden csak Halál, halandóságával a Szerelem mindig Halál, Élet és Halál egymás elválaszthatatlan ellentétei, egymást kiegészítő egységük maga a Lét. S a Lét e felismerése az akarat szabadsága.

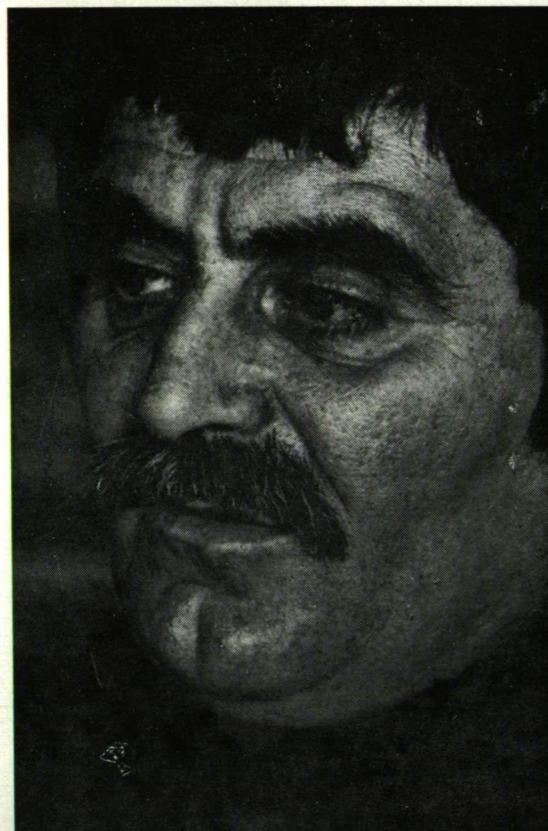
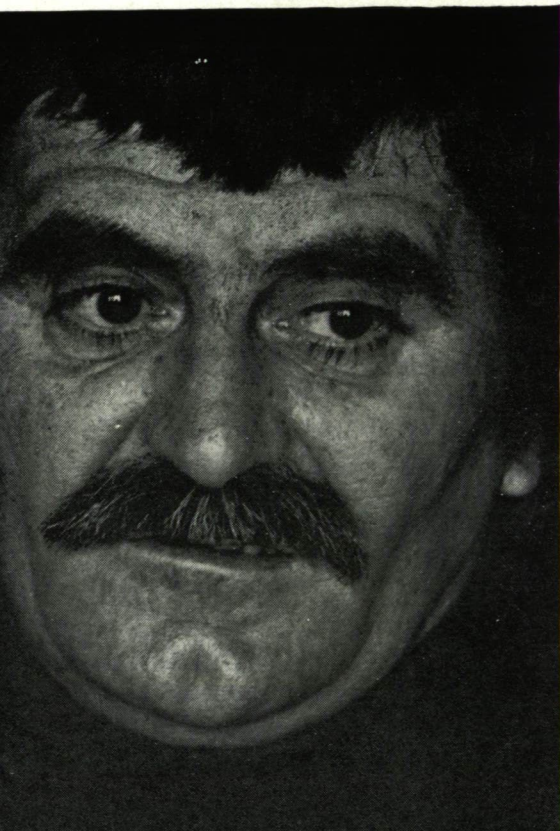
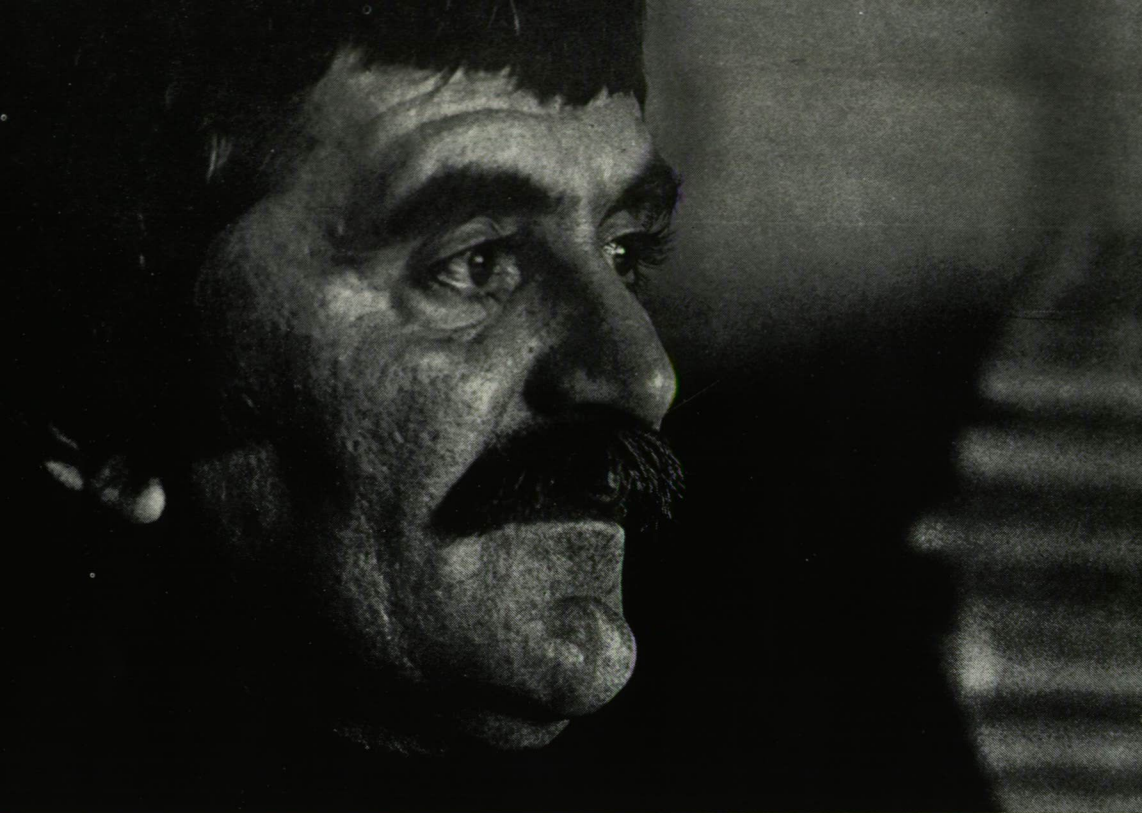
*Mert király vagyok én, király az Idő Választottja, az Idő Irgalmatlan Apja!
Mert király vagyok én, mert király voltam én, mert király leszek én, hiába hív a víz, hiába hívnak a Vadak, hiába hívnak a szörnyeteg sírva!
Jogom csak egy van: hogy szívem a Csöndet, a Halált, a Lehetetlent lebírja,
jövöm csak egy lehet: hogy a Termékeny Mindenség-Időt termő-akaratába zárja!*

*Csak egy az én szívem joga: hogy a Termő Boldog Mindenség-mezőt Könyvébe zárja, s legyen szívem a Múlt és Mindenek, mint a zsidók tűz-arcú Bibliája,
hogy legyen szívem a Mindenség Teremtő Könyve, ne a Csönd üres-lapú magánya,
hogy legyen szívem a Halhatatlan Élet Végtelen Piros Termő Világfája.*

De a szabadnak, az életre ily áthatóan jogosultnak nagyon sok halállal kell találkoznia, a Halált kell elbirtokolnia. •

*Mert ami Halál: az mind az enyém, mert ami Halál: az mind az én jogom már,
mert ami Halál: az én italom, mert ez a Tenger az én méreg-poharam,
mert ami Élet: az én italom, halál-vizem, mert ez a Tenger Véremtől-habzó Élet-Pohár!*

Mert a szabadság, ára a szenvedés szükségszerűségének fölismerése. A *Halottak királya* öt halállátomás láncra, s ami e láncot kapcsolja, folyamattá köti, egyetlen angyalnak, a hatodiknak a jelenléte, az élet mindig megújuló reménye. Elsíratja a király halottjait, el valamennyi múltját, s végül kiszáll a Partra, az ismeretlen Jövőbe. Mögötte a Maradék, a csónak mögött horgonyzó Noé-bárka népe.

Elöl a király megy, s utána Mind a Nép, kocognak, ügetnek ott a zöld vadonban
[merengve.]

Elöl a Zöld Béka-szív-Csillag lobog nehéz vas-szelvény-öltözet lovon. Ő világít!
*Mennek a Kőd-jövőbe. S a lombba búvó lovak és népek páncél-tomporát, páncél-
[hátát, páncél-lábikráit,*
Páncél-sisaktartóját nézi a páfrányt félrehajtva a sas, a szarvas, a bölény, a medve.

Eddig a *Halottak királya*, amely egy király tragédiájának és egy költő történetileg is motivált depressziójának a kifejezése léttörténeti, ontológiai koordináták rendjében. Mert mindez akkor történik, mikor elveszett, meghalt a teremtő Isten, romesztett az egynemű anyagi világmindenségbe. Az Isten rejtő természet — a romantika természete! — kitágult és egyneműsödött, azonos a teljes anyagi mindenséggel. S ez a mindenség egészében, Istennel áthatottságában vak, mert nem láthat magára. Csak ő van, rajta kívül semmi. Van, mint változás, benne a földgolyó-parány maga is az. A földgolyóhoz azonban tapad egy lény a többi közt, amelyiknek tudata van. Ez a tudat kezdetében rémület és remény. Hat angyal szimbolizálja a kettőt; őt a rémületet, egy a reményt. S az ötszörös rémület gyűrűzte egyetlen remény körén született az ember tudata, a különbözős tudata, s a különbözősben termelt a távlat, a rálátás a mindenségre. A távlat reális mivolta az ember Földgolyóhoz tapadtsága, a Végzet új értelmezése. Mert az már tapasztalat, hogy a Földgolyón kívül nincsen otthon, s ha van, az teremtett otthon. A világmindenség van és változik, az ember azonban, ha benne lakni akar, teremteni kényszerül.

Tapasztalata az embernek a teremtés. E tapasztalatát vetítette ki a mindenségre akkor is, mikor megteremtette Istenét. Istene halála vezeti arra a felismerésre, hogy az az ő teremtménye. A teremtő Isten — ismeri föl az ember — az ő alkotása. Az Isten halála így az ember teremtő erejének a bizonyosága. Istenét tehát maga teremtette magának. Rémületből és reményből teremtette, miként önmagát. Mert ötszörös halálát és egyetlen életét fölismerve már önmagát is teremtette. Öntudatának első pislángja önnön halálának fölismerése. Az anyagi mindenség csak az emberben tud önmagáról, ezáltal megkülönbözik magához képest, s ebben a különbözősben Látó. Mert vak az Isten, vakok az angyalok, csak az ember lát a mindenségben.

Amit ontogenetikusan fölfed a Látóról, azt Juhász filogenetikusan történetként általánosítja. Az ember istenteremtő, mert retteg, és azért retteg, mert lát. Rettegésének kiváltó oka önnön végessége. Végében a kezdetét ismeri föl, kezdet és vég, remény és rettegés egybefoglalása, ez az ő léte. A remény teljességét, életét áthatja a halál sejtelve, a folytonos rettegés, vagy ami ugyanaz, az állandó kíváncsiság, a megismerés akarása, a halál tudása. A halál azonban a Teljes Titok. Az élet minden mozzanatát áthatja ez a titok, vagyis halál nélkül nincs élet, mert az élet a maga biológiai szintjén ugyanaz az anyag, akár a mindenség, s ebben az anyagban nincsen halál, csak változás, vagy ami ugyanaz, ennek az anyagnak alaptulajdonsága a halandóság, tehát az ember rettegése, a halál felismerése, az is teremtésmozzanat, az ember teremtő képességének bizonyosága. Az ember nemcsak Istenét teremtette, mert már halálát és életét is maga, hiszen eredendően csak az anyag volt és a rettegés meg a remény. Halál önmagában nincsen, de élet sincs halál nélkül, ahol a kettő együtt, ott az éntudatos, magateremtő ember. Mint az Isten, az én is teremtett valóság. Az Isten halhatatlan létét a tapasztalat megcáfolta, miáltal az én halhatatlansága is pusztán illúzióvá változott át. Az Istennel együtt elveszett a transzcendentális is, a Látó távlatából kiesett a transzcendencia valamennyi lehetősége.

Maradt a hit.

Mert a remény, az öt Halál-Angyal mellett a legkisebb Hatodik azzal nem vezett el, hogy az Isten meghalt. A hit az Istenben horgonyzott, de akkor is él, mikor már nincs miben megkapaszkodnia. Hit az anyagban? Igen, de korántsem egyszerű ez! Hit az emberben? Igen, de nemcsak a halandó énben! Az Isten meghalt, az ember halandó, ám halandósága tudatában teremtő is! Az anyagi mindenségben van az ember, de teremt. Itt a különbség, amiben megkapaszkodhatik a látó hite. Az ember látja a múltat. A halál folyamatosságát és az élet folytonos megújulását. Maradt a rettenet és a remény, maradt a kezdeti állapot! Maradt a kezdetében is élet és halál kölcsönösség, maradt a lét. Az ember földgolyóhoz tapadtságával, vagyis sorsával, végzetével, és múltjával, történetével. Maradt az emberiség története, a múlt halmaz, s benne a fölhalmozott remény, a van jövő, a lehetséges jövő. Az ember jelene: valamennyi halál, a teljes múlt, amely így a jövő tudata.

Maradt az ember teremtő képessége, amelynek bizonyossága valamennyi múltja és el nem fogyott reménye. Maradt a lét, mely foglalata mindennek, amit az ember a világmindenség anyagából megteremtett, maradt az ember, önmaga által megalkotott mivoltában. Mert a Lét mindannak foglalata, tartálya, amit az ember az Isten-szimbólumban manifesztált. Mert a Lét a teljes teljesség és a teljes titok erőtervé szervezett világmindenség, ennek tartálya és foglalata, és benne van. Juhász lét-szemléletében ugyanaz a megkettőzöttség, mint volt a teremtő és teremtett — az Isten és az ember —, az élet és halál — a remény és rettegés — kettős párosa, de az önteremtés, a teremtődés egyetlen folyamatában. Az anyagi mindenség végtelenjében a változás, az emberi jelenség végességében a teremtés, ez is kettősség, aminek megfelel a mindenség végtelen nyitottsága és az ebből teremtett mindenség gömbszerkezete, a földgolyóra tapadt embernek, a látónak az alkotása. A földgolyó a mindenség paránya, s a parányon az emberalkotta világmindenség létgömbje.

Kezdeti állapot!

Jelenvalóságában is mindig csupa-köd Jövő, mert minden egyes pillanatban valamennyi múlt. Mert kezdete van az én-nek, végében a kezdete. Kezdet volt az Istennek, halálában szemlélhető kezdete, teremtettsége. Kezdetben volt az Ige, vagyis a teremtő szó. És minden kezdet azt kívánja, hogy a szót visszaállítsuk eredeti teremtő helyzetébe. A szavakat a dolgok akarták, de kezdetben a szó is dolog. Kezdetben a megnevezésben maga a dolog volt, a teremtett világ, vagyis a lét. A létben teremtett szóban maga a teremtő erő nyilatkozik meg, a látó teremtő ereje. A kezdetig visszaérett szó, az Első Tiszta Szó a teremtés szava, a költészet forrása. Mert a Költészet a Lét emlékezete, és a Lét nincsen önmagában. A Lét a szóban jelenik meg, a kifejezésben, s kifejezni valója csak a Látónak van, vagyis az embernek. A kifejezésre érdemes maga a Lét, mely a földgolyóra tapadt ember távlatának a nyoma a világmindenségben. A Lét és a Szó minden kezdetben pontosan fedi egymást. A szó az emberé, s az ember a lét kezdete. Annyi múltja csak előtörténet. Igazi története akkor kezdődik, mikor önnön magát tudja léte alkotójának. A létlíra — Juhász létlírája — kísérlet az önmagát alkotó ember kifejezésére. Ez az ember valamennyi múltját egybefoglalja, s magát evvel a jövőre nyitja. Jelene nincs, csak állapota, s ez az állapot a kezdet. Kezdetben pedig van a Szó, a megnevezés, a kimondás, a szavak újraszülése.

Csak a szó van és a ritmus.

Valamennyi dolog ugyanannyi szó. Szavak sorolása, halmozása, ugyanakkor azonban centrum köré sűrítés, a gömbszerkezet kialakítása. Ellentett két erő egymásra hatása. A bennelét és a rálátás kölcsönössége. E kölcsönösségnek léptéke van, s ez ennek a létlírának a legfeltűnőbb — mondhatni — külső vonása. A léptékhez szokva érzékelhető e költészet ritmusossága, a gömb folytonos összehúzódása és tágulása: a szívdobogás.